

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

(Cilt/Volume: 7, Sayı/Issue: 1, Nisan/April 2023)

Mohamed MAGDY

Yüksek Lisans Öğrencisi, Ondokuz
Mayıs Üniversitesi
mohamedmagdyyy98@gmail.com

İlknur TATAR KIRILMIŞ

Doç. Dr., Ondokuz Mayıs
Üniversitesi
ilknurtatarkirilmis@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0004-5543-1761>

<https://orcid.org/0000-0003-2155-7062>

Refik Halit Karay'ın Hikâyelerinin Taşra Kronotopu Bağlamında İncelenmesi

*An Examination of Refik Halit Karay's Stories in The
Context of The Provincial Chronotope*

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 13.03.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 23.04.2023

Yayın Tarihi/Published: 30.04.2023

Atıf/Citation

Magdy, M. & Tatar Kırılmış, İ. (2023). Refik Halit Karay'ın hikâyelerinin taşra kronotopu bağlamında incelenmesi. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 7(1), 314-335.

<https://doi.org/10.34083/akaded.1263296>

Magdy, M. & Tatar Kırılmış, İ. (2023). An examination of Refik Halit Karay's stories in the Context of the provincial chronotope. *Journal of Academic Language and Literature*, 7(1), 314-335.

<https://doi.org/10.34083/akaded.1263296>

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.

This article was checked by iThenticate.

* Bu çalışma, hazırlanmakta olan "Refik Halit Karay'ın Hikâyelerini Kronotop Kavramıyla Okumak" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Öz

Bu çalışmada Refik Halit Karay'ın hikâyeleri Rus eleştirmen Mihail Bahtin'in geliştirdiği kuramsal yaklaşımlardan kronotop kavramıyla değerlendirilmiştir. Bir anlatı formu olarak romanda, mekân ve zaman tasarımının incelenmesine ilişkin geliştirilen kronotop kavramının hikâye incelenmesi için de elverişli bir yöntem olduğunun gösterilmesi bu araştırmanın gayelerindedir. Zira Karay'ın hikâyelerinde zaman ve mekâna dair önemli bir birikim bulunmaktadır. Maupassant hikâyeciliğini benimseyen Karay'ın, hikâyelerinde göze ilk çarpan özellik bu hikâyelerin mekânlarının çoğunlukla Anadolu coğrafyasından seçilmiş olmasıdır. Türk hikâyesi bu metinlerle Anadolu'ya taşınmış ve metinler sayesinde taşraya bakma fırsatı bulunmuştur. Yazarın hikâyelerinde zaman ve mekâna dair tasarımlar, dönemin sosyal yaşantısının tespit edilmesi ve dolaylı yoldan eleştirel bakış açısının oluşturulması açısından son derece önemlidir. Karay'ın hikâyelerindeki taşra kronotopunun tespitiyle söz konusu taşra kronotopunun işlevleri teknik bir imkân olarak ortaya çıktığı gibi farklı bir okuma yöntemiyle yazarın hikâyelerinde yeni bulgulara ulaşılmıştır. Ayrıca, taşradaki geleneksel zamanın belirli bir mekânla birleşerek ifade ettiği anlam da irdelenmiştir. Bunun yanı sıra, çalışmanın temelini oluşturan kronotop kuramı, Bahtin tarafından çizilen çerçeveye içinde edebî metinlerdeki anlam ve işlevlerinin açıklaması için ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Refik Halit Karay, Mihail Bahtin, Taşra kronotopu, Memleket Hikâyeleri, Gurbet Hikâyeleri.

Abstract

In this study, the stories of Refik Halit Karay were evaluated with the concept of chronotope, one of the theoretical approaches developed by the Russian critic Mikhail Bakhtin. One of the aims of this research is to show that the concept of chronotope, which has been developed for examining the design of space and time in the novel as a narrative form, this is also a suitable method for examining the story. Inasmuch as there is an important accumulation of time and space in Karay's stories. The first striking feature in Karay's stories, who adopted Maupassant's style of storytelling, is that the majority of the places of these stories were chosen from the Anatolian geography. The Turkish story has been brought to Anatolia by these texts and they allowed us to review province. Reflections on time and space in the author's stories are extremely important in terms of determining the social life of the period and indirectly establishing a critical point of view. By identifying the Provincial chronotope in Karay's stories, the functions of this chronotope emerged as a technical possibility, leading to new findings in the author's stories through a different reading method. In addition, the meaning of traditional time in the countryside combined with a certain place has been examined. Moreover, the chronotope theory, which forms the basis of the study, is discussed within the framework drawn by Bahtin for the explanation of its meaning and functions in literary texts.

Keywords: Refik Halit Karay, Mikhail Bakhtin, The Provincial Chronotope, Memleket Hikâyeleri, Gurbet Hikâyeleri.

Giriş

İnsan hayatında büyük yer kaplayan mekân, biyolojik olarak anne karnında başlayarak teolojik olarak bir ömür sonucunda mezarda son bulur. Bu nedenle, varlığımız mekânsız hayal edilemez. Zira mekân, içinde yaşadığımız bu uçsuz bucaksız evren, onu ve bizi içeren daha büyük bir yerin yalnızca bir parçasıdır. Edebiyatın, tarihsel süreç içindeki değişen anlayışı, mekânın anlatımdaki işlevinin değişimine sebep olmuştur. Bununla birlikte mekânın, edebiyat eserlerinde önemli bir unsuru olduğu kabul edilmiştir. Zira mekân, hikâyenin geçtiği yer olarak anlatının diğer unsurları ile yakın bir ilişki içerisindedir ve karakterlerin duygusal durumlarını da yansıtmaktadır. Bu sebeple, yazarın mekânı ele alış biçimi (gerçek veya hayali), okuyucunun eseri algılayabilmesi için son derece kritik bir rol oynamaktadır:

Mekân unsuru, bir 'tanıtım' veya 'takdim' sorununun ötesinde işlevsel bir özellik taşıır. Romancı, bu unsurun olayların cereyan ettiği çevreyi tanımak, roman kahramanlarını çizmek, toplumu yansıtmak, atmosfer yaratmak cihetinde kullanabilir ve o, olayları şekillendirirken bunlardan birini devreye soktuğu gibi, birkaçını da dikkate alabilir. Aslında bunların hepsinin temelinde yatan gerçek, anlatılanlara 'sahihlik' kazandırma endişesidir. (Tekin, 2006, s. 129).

Zaman da, mekânda olduğu gibi edebiyat sanatının değişen yaklaşımlarından etkilenmiştir. Zaman benzer şekilde anlatının önemli unsurlarından biri olmakla birlikte tanımlanması zor ve her dönemde farklı bir şekilde betimlenmiştir:

Anlatı, ister söz ister yazıyla sunulsun, inşa edilmiş bir yapıdır. Doğal olarak, belirli bir amaç doğrultusunda inşa edilen bu yapı, zamana bağlı olarak asıl değerini bulur ve zaman içinde idrak edilir. Bu nedenle bir romanda hikâyeye, mutlaka -belirli veya belirsiz- bir zamanda cereyan eder. Yine bu hikâyeye, belli bir süre sonra öğrenilir/ duyulur ve belli bir süre içinde de kaleme alınıp anlatılır. Hâl böyle olunca, 'zaman' unsuru, romanın genel yapısını meydana getiren temel elemanlar arasında yer alır. (Tekin, 2006, s. 110).

Farklı edebiyat eserlerinde “zaman” ve “mekân” kavramları, eserin ait olduğu edebî akım özelliklerine göre işlenmiştir. Modernizm, yirminci yüzyılın başlarında ortaya çıkarak zaman ile mekân kavramlarını farklı bir şekilde sunmuş ve onlara yeni anlamlar kazandırmıştır. Bu yeni yaklaşım, modern anlatının temel unsurları haline gelmiştir. Bu nedenle, her anlatıda açıkça tanımlanmış bir zaman ve mekân son derece önemlidir. Bir başka deyişle, anlatının dünyasını okura yaklaştırarak okurun gerçeğe uygun olarak hissetmesini sağlamak için olay örgüsünün belirli bir tarih çerçevesinde ve belirli bir ortamın sınırları içinde dönmesi gerekmektedir. Zamansız bir anlatı tasavvur etmek mümkün değildir. Dolayısıyla, zamanda anlatı bulunmamakta ancak zaman anlatıda bulunmaktadır. Bu nedenle, anlatı sürecini düzenleyen zamansal unsuru göz ardı etmek neredeyse imkânsızdır.

Bu bağlamda, Rus edebiyat eleştirmeni Bahtin'in edebiyatın anlatım ve diline odaklanan çalışmalarının göz önünde bulundurulması gereklidir. Mekân ile zamanın birbirinden ayrılamaz bir parçanın bütünleri olduğunu kabul eden Bahtin, Einstein'ın Görelilik Teorisi'nden kuramlaştırılan zaman ve mekân birlikteliğinin etkisini sadece fizik, matematik veya felsefede değil, edebiyat eleştirilerinde de kullanılabileceğini görmüş ve bunu "kronotop" şeklinde isimlendirmiştir.

Bu bakımdan, Refik Halit Karay'ın hikâyelerinde, Bahtin'in tüm kronotoplarına rastlamak mümkündür. Ancak, Karay'ın hikâyelerinin üzerinde özellikle durulması gereken kronotoplarından biri taşradır. Karay'ın hikâyeleri, taşra hayatının derinliklerinde şekillenir ve kırsal mekânlar, anlatılanların temelini oluşturur. Karay'ın taşralarda gözlemlediği ve hikâyenin kurgusuna yansıttığı mekân-zaman-insan arasındaki etkileşimlerin farkında olduğu söylenebilir. Bu farkındalık yazarı kahramanlarını geliştirebilmek adına mekân ve zamana önem vermeye, insanla ilişkisi yönüyle de bu ögeyi ele almaya yönlendirmiştir. Bu nedenle, onun hikâyelerinde anlatılan çevreye ruh katan ve zamanın ruhunun kavranmasını sağlayan kronotopik öğeleri incelemek elzemdir.

Taşra kronotopuyla Karay'ın hikâyelerine bakıldığında bu unsurun karakterlerin iç dünyasını ve arzularını yansıtmak üzere işlevsel bir şekilde kullanıldığı görülür. Bu nedenle, taşra kronotopu, hikâyelerin çok boyutlu ve derin anlamlarını yansıtan zengin bir tema olarak karşımıza çıkar. Bu araştırmanın amacı açısından Karay'ın bazı hikâyelerinin diğerlerine nispeten taşra kronotopu açısından daha zengin olduğu görülmüş ve bu yüzden bir seçime gidilmiştir. Yazarın "Yatık Emine", "Boz Eşek", "Çıban", "Yatır", "Yıldı Bir", "Şeftali Bahçeleri", "Koca Öküz", "Vehbi Efendi'nin Şüphesi", "Komşu Namusu", "Bir Taarruz", "Küs Ömer", "Sarı Bal", "Şaka", "Hülle" ve "Hakkı Sükût" isimli hikâyeleri bu çalışmanın sınırlarını belirledi.

Bahtin'in Kronotopuna Dair

Zaman ve mekân arasındaki ilişkinin, sadece gerçek dünyada değil, hayal dünyasında da var olduğu söylenebilir. Zira hayalî de olsa zaman ve mekânda gerçekleşmeyen bir hareket tasavvur edilememektedir. Zaman ile mekân arasındaki ilişki, insan tarafından açıkça ortaya konularak aralarında bağlantı kurulmakta ve bu sayede ilişki daha net bir şekilde görünür hale gelmektedir. Dolayısıyla zaman, sadece insanın bireysel yaşam deneyimleri ile sınırlı değildir, aksine zamanın daha derin anlamları bulunmaktadır. Ancak zamanı mekânla birleştirmedikçe bu anlama ulaşılamamaktadır. Mekân ve zamanın değişimi, yeni duyguların ortaya çıkmasına olanak sağlar. Ancak önemli olan, mekân ve zamanın birlikte ele alınması ve bir bütün olarak incelenmesidir. Böylece,

* Uzak ve zaman bir algıdır. Gözleyene bağlı olarak farklı algılanabilir. Mutlak zaman diye bir şey yoktur. Uzak ve zamanı algılama biçimimiz, nerede bulunduğumuza ve nasıl hareket ettiğimize bağlıdır.

okuru yeni anlamların keşfedilebileceği yöne yönlendirir. Bu bağlamda, Gaston Bachelard'ın *Mekânın Poetikası* adlı kitabında mekân ve zaman birlikteliği şu şekilde açıklanır:

Geçmişin tiyatrosu olan hafızamızın dekoru, kişileri baskın rollerinde tutar. İnsan bazen kendini zaman içinde tanıdığını sanır, oysa tanıdığını sandığı şey varlığın, geçiş gitmek istemeyen varlığın, geçmişte bile yitik zamanın peşine düşse, orada da zamanın akışını, durdurmak" isteyen varlığın istikrar bulduğu mekânlara saplanıp kalmasıdır yalnızca. Mekân, peteklerinin binlerce gözünde, zamanı sıkıştırılmış olarak tutar. Mekân buna yarar. (2014, s. 39).

Bachelard'ın mekânın peteklerine sıkışmış zaman ifadesi, bu iki unsurun birbirlerine bağımlı olduğunu, birbirlerini tamamladığını ve etkilediğini vurgular. Öyle ki zamanın, mekânın içinde sıkışmış bir halde bulunarak mekânın yapısını belirleyen bir unsur olarak görülmekte ve mekânın içinde bulunan eşyaları da etkilemektedir. Binaenaleyh, Bachelard'ın açıklamaları, bu çalışmanın kuramsal zeminini oluşturmak mahiyetinde Rus edebiyat teorisyeni Mihail Bahtin'in ürettiği kronotop kavramını açıklamaya bir geçiş sağlayabilecek bir özelliğe sahiptir.

Yunanca kökenli kronotop kavramı, kronos 'zaman' ve topos 'yer' olmak üzere iki sözcükten oluşmaktadır. Bu iki öge her türde ayrılmaz bir bütün olarak farklı özellikler göstermektedir. Buradaki zaman geçiciliği temsil ederken, yer kalıcılığı canlandırmaktadır. Bahtin, Görelilik Teorisi'nden eğretileme yoluyla edebî eserlerdeki zaman ve mekân kavramını incelemiş ve "uzam-zaman" veya "kronotop" kavramını "Romanda Zaman ve Kronotop Biçimlerine İlişkin Sonuç Niteliğinde Kanılar" adlı makalesinde açıklamıştır. Kronotop, ilk önce fizyolog Aleksei Ukhtomskii tarafından bir fikir olarak ortaya atıldığı hâlde bu terim, Bahtin'in elinde kuramsal bir yöneme dönüşmüştür. Bahtin'in görünüşüne göre kronotop, bir metnin zaman ve mekânının nasıl kullanıldığını inceleyen bir araçtır. Bu kavramın sayesinde, bir metnin zaman ve mekânının nasıl kurgulandığı ve bu kurgunun anlatıma nasıl bir etkisi olduğu incelenebilir:

Bir edebî eserin gerçeklikle ilişkisindeki sanatsal bütünlüğü, kronotopu tarafından tanımlanır. Bu nedenle, bir eserdeki kronotop, soyut analizde tamamen sanatsal kronotopunun içinden izole edilebilen bir değerlendirme yönü içerir. Edebiyat ve sanatta, zaman ve mekân belirlemeleri birbirinden ayrı düşünülemez ve her zaman duygular ve değerler tarafından renklendirilir. (...) Sanat ve edebiyat, değişen derece ve kapsamdaki kronotopik değerlerle doludur. Sanat eserinin her motifi, her ayrı yönü değer taşır. (1981: 243)

Böylece edebiyat eleştirmenleri, metinleri daha derinlemesine anlayabilir ve bu metinlerin anlatımını daha iyi değerlendirebilirler. Edebiyatta zaman ve mekânın kaynaşma sürecinin uzun ama sistematik olmayan bir tarihi vardır. Kronotop oldukça basit bir şekilde, bir anlatıdaki uzamsal-zamansal unsurların tanımlandığı yollar olarak belirtilebilir. Daha geniş bir ifadeyle, bir kronotopun, bir anlatı metninin uzamı içinde

kendilerini oluşturan anlatının karmaşık zamansal ilişkilerinin kapsayıcı bir kavramı olduğu söylenebilir. Bahtin, kronotopu şöyle açıklar:

“Edebiyatta sanatsal olarak ifade edilen zamansal ve uzamsal ilişkilerin içkin bağlantılılığına kronotop (harfiyen anlamıyla, ‘zaman-uzam’) adını vereceğiz.” (2020, s. 306).

Zaman-uzamlar karşılıklı olarak kapsayıcıdır; birbirlerini sarmalarıyla iç içe geçerek yepyeni bir boyut kazanan, yer değiştirebilen, ters düşebilen ve hatta zaman zaman çatışan karmaşık etkileşimlerdir. Bu bağlamda, Mehmet Narlı'nın bu etkileşim hakkındaki açıklaması, konuyla ilgili önemli bir bakış açısı sunmaktadır:

“İnsanoğlunun sosyal, politik ve kültürel varlığının; zamanı ve mekânı biçimlendirdiğini söylemek doğru olduğu kadar; zaman ve mekân olarak iç içe girmiş bir sürecin, insanoğlunun sosyal, politik ve kültürel varlığını oluşturduğunu söylemek de doğrudur.” (2007, s. 13).

Fakat zaman ve mekân arasındaki bu etkileşimden evvel zamanın, mekâna göre daha önde bir konumda bulunduğu söylenebilir. Yirminci yüzyılın başlarına kadar, edebî incelemelerde, olayların zaman içindeki ilerleyişine öncelik verilerek mekân sadece bir arka plan görevi görmüştür. Ancak modern dönemde, zaman ve mekân kavramlarındaki değişimlerin etkisiyle mekânın edebî metinlerdeki rolü değişmiş ve daha önemli bir konuma sahip olmuştur.

“Foucault'nun dediği gibi yirminci yüzyıl mekân çağıdır ve mekânın dönüşümü, değişimi, yeniden kurgulanışı bu dönemde özel bir anlam taşır. Ancak, önceki yüzyıllar ise zaman çağıdır.” (Gökşen, 2020, s. 145).

Buradan hareketle ifade edilebilir ki, bu dönemden itibaren yapılan mekân çalışmaları, edebiyatta mekânın önemine dair bir farkındalık yaratmış ve zaman-mekân etkileşimine yönelik bir katkı sağlamıştır. Bu etkileşimin sayesinde de kronotop gibi kavramların ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Bahtin'in kronotopuna da dönülecek olursa, bu kavram, edebî eserlerde zaman ve mekânın ayrılmaz bir şekilde birbirleriyle etkileştiği ve bu etkileşimin eserin anlam ve kurgusu üzerinde belirleyici bir rol oynadığı düşüncesinden doğmuştur. Kronotop kavramı sayesinde edebî eserlerdeki zaman ve mekânın tüm özellikleri detaylı bir şekilde incelenebilir ve anlaşılır hale gelmiştir. Bu da mekân ve zaman ilişkilerinin kaynaşması yoluyla gerçekleştirilmektedir.

Kronotop, zamanın mutlaklığına ve mekândan ayrılığına inanan geleneksel düşünce tekniklerini aşmaya çalışmaktadır. Buna bağlı olarak, Bakhtin'in görüşü zamanın görünmez niteliğiyle çelişmektedir:

Kronotop bir mekândaki zamanı maddileştirmek için birincil araç olarak işlevselleşir. Kronotop, zaman ve mekânın sadece bir arada olması değil, bunların taşıdığı duygu değeridir. Zaman ve mekân bir arada düşünülürken, bu iki kavramın ortak bir duyguyu da barındırması kronotopun tanımını belirginleştirmektedir. Bu

şekilde edebiyat eserlerinde kronotopun işlevi ortaya çıkararak onun sayesinde zaman dokunulur ve görünür hâle gelir. Böylece iyi çizilmiş mekânlarda zamanın somutluğu artırılır, somutlaştırılır, yaşam kazanmasına katkı sağlanır ve aynı zamanda mekân zamanla algılanır ve ölçülür hâle gelir. Metinler bir kronotop'a sahip olduğunda, anlatıcının aktardıkları sadece statik bir dizi söylem ve diyalog olmaktan çıkar ve karakterler arasında geçen dinamik bir hikâye kurulur. Bu yüzden kronotop romanın temel olaylarının geliştiği organizasyon merkezidir. Anlatının düğüm yerlerinin bağlandığı ve birleştiği, anlatıyı şekillendiren anlamın ait olduğu yerlerdir. (1981, s. 251).

Demek ki, Bahtin'in kronotopu, "Uzam ve zaman -uzamın dördüncü boyutu olarak zaman- arasındaki bağlantıdır." (1981, s. 84). Dolayısıyla kronotopu ayırt eden özelliğin, zaman ve mekânın kesişimi ve ilişkilerinin karışımı olduğu söylenebilir. Zaman ve mekânın ayrılmazlığı ile ilişkilendirilen kronotop, karmaşık metinsel ve bağlamsal ilişkileri ortaya çıkarmak ve bunları okuyucuların kapsamlı bir şekilde anlamalarına yardımcı olabilmek için kullanılmaktadır. Ayrıca kronotop, anlatının içindeki dünya ile dışarıdaki dünya arasında bağlantı kuran bir yaklaşımdır. Bir karakterin gözlemlediği şey hakkında neden bu şekilde düşündüğünü veya onu belirli bir şekilde hareket etmeye iten şeyin ne olduğunu anlamamızı sağlayabilen bir unsurdur. Buradaki zaman ve uzamdan etkilenen hareket tüm anlamı oluşturarak anlatıdaki bütün ayrıntıları aşikâr hâle getirir ve kronotopu aktif kılar. Denilebilir ki, kronotopun temel görevi, okuyucunun zaman ve mekân arasındaki etkileşimlerinin sergilendiği alandır. Bu nedenle, bir eserin kronotopu, okuyucunun anlama ve yorumlama sürecinde büyük önem taşır.

Bahtin'in kronotopla yolculuğu sadece tek bir yazıdan ibaret değildir; Bahtin, romanları inceleyerek belli tip romanlar için geçerli olabilecek belirli özelliklere sahip kronotoplara yönelik birçok makale yazmıştır. Bu çalışmalardan yola çıkarak, Bahtin aynı zamanda bir sonraki döneme ait roman tiplerinde ortaya çıkabilecek ortak kronotopları "Romanda Zaman ve Kronotop Biçimlerine İlişkin Sonuç Niteliğinde Kanılar" adlı makalesinde tespit ederek kronotop çeşitlerini genel hatlarıyla ele almıştır. Bu kronotoplar da şu şekilde sıralanabilir:

1. Yol-Karşılaşma Kronotopu
2. Taşra Kronotopu
3. Şato Kronotopu
4. Misafir Odası-Salon Kronotopu
5. Eşik Kronotopu

Bahtin'in tanımladığı kronotopları belirttikten sonra burada üzerine durmak gereken bir başka husus vardır. Bahtin, kronotop kavramını edebiyat eleştirisinde kullanmaya başladığında, bu kavramın daha çok roman türünde kullanılacağını düşünmüştür. Ancak, zamanla bu kavramın diğer türlerde de kullanılabileceğini fark etmiştir:

Tartışmakta olduğumuz zaman-uzamlar, tür tipleri ayırt edilirken başvurulacak dayanağı sağlar; roman türünün yüzyıllar boyunca biçimlenmiş ve gelişmiş olan özel çeşitlerinin merkezinde yatar. Ama edebî imgelerin herhangi biri veya hepsi zaman uzamsaldır. Bir imge deposu olarak dil de esasen zaman-uzamsaldır. Bir sözcüğün iç biçimi, yani yardımıyla uzamsal kategorilerin kök anlamlarının (en geniş anlamda) zamansal ilişkilere taşındığı dolayımlyıcı belirtgeç de zaman-uzamsaldır. (2020, s. 304).

Bahtin'in açıklamalarından hareketle kronotop kavramı aslında sadece roman değil, anlatı türüne dayalı bütün sanat dalları için geçerlidir. Bu anlamda bütün edebî eserlerin sanatsal bütünlüğü “Kronotop sayesinde gerçekleşir. Zaman, uzamda tanımlandığında anlam kazanır ve sanatsal görünümüne kavuşur. Aynı şekilde uzam da zamanla ilişkilendirildiğinde dramatik bir yapı ve geçmişe sahip olur. Bu kesişme sanatsal kronotopu ortaya çıkarır.” (Yoca, 2019). Dolayısıyla, hikâye türü de bu kavramın bir parçası olarak ele alınabilir. Zira hikâyelerde olayların geliştiği zaman ve mekân, olayların önemli bir parçasını oluşturur. Hikâyelerde de karakterlerin etrafında geçen olaylar ve hayatlarındaki dönüm noktaları, onların yaşamlarını şekillendiren kronotoplar aracılığıyla anlatılır. Bir başka deyişle, hikâyelerde zamansal ve mekânsal öğeler vardır ve bu öğelerin birleşimi bir kronotop oluşturur. Kronotoplar da, hikâyenin soyut öğelerini somutlaştırarak okuyucunun zihninde canlı imgeler yaratır. Böylece, hikâyenin ana fikirleri veya mesajları kronotoplar aracılığıyla daha net bir şekilde ifade edilir. Son olarak denilebilir ki, hikâyeler, kronotop öğelerini barındırabildiğinden, bu kavram hikâye türüne uygulanabilir.

Taşra Kronotopu

Taşra kelimesinin etimolojik kökenine bakıldığında Türk Dil Kurumu sözlüğünde “Bir ülkenin başşehri veya en önemli şehirleri dışındaki yerlerin hepsi, dışarlık.” olarak tanımlandığı görülmektedir. (2005, s. 1251). Taşra, kentlerin merkezinden uzak olan, ücra köşelerinde yer alan, daha az nüfuslu, daha az gelişmiş ekonomik ve sosyal olanaklar sunan, doğanın sessizliği ve sade yaşamın hüküm sürdüğü bölgelerdir. Bu bölgelerde insanların yaşamları kentlerin merkezindeki koşuşturmaca ve hızlı ritimden uzaktır. Bahtin, taşra kronotopunu “uzamsal ve zamansal sahnelerin başka bir kesişme örneği” olarak ifade ederek (2020, s. 301) bu kavramın edebî metinlerde yer alan yerleşim yerlerinin zaman içindeki değişimlerini ve bu değişimlerin yerel toplum üzerindeki etkilerini incelemeye yönelik bir analitik araç olarak kullanılabileceğini savunmaktadır. Bahtin, taşra kronotopunu “Sıradan, alelâde, döngüsel gündelik zaman.” şeklinde tanımlar. (2020, s. 301).

Edebiyat eserlerinde "taşra" kavramı, genellikle kent kültüründen uzak, ancak kendi özgün kültür ve değerlerine sahip bölgeler olarak tanımlanırken bazı metinlerde sessizlik ve doğallığı içinde barındıran bir tablo şeklinde, diğer metinlerde uyumsuzluk ve durgunluk içeren bir görüntü olarak tasvir edilmektedir. Bunun yanı sıra, bu iki tip

taşranın insanları ve hayat tarzları ayrıntılı bir şekilde betimlenmiş ve değerlendirilmiştir. Bir başka deyişle, taşranın görünüşleri “edebiyat ve sinemada genellikle iki türden bakış açısına konu olmuştur. İlki, taşranın sorunlu bir varlık olarak görüldüğü ve hatta olumsuz bir sıfat olarak kullanıldığı; uzaktaki, yaban, mutsuz ve duyarsız taşradır. İkincisi ise, idealize edilmiş, gitmesek de görmesek de bizim olan, güzellemelelere layık taşradır.” (Konak, 2021, s. 1151). Buradan hareketle, Türk edebiyatına bakıldığında taşranın her iki şekilde kullanıldığını söylemek mümkündür.

Türk edebiyatında bir mekân olarak taşra konusunun ele alınması, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren daha fazla önem kazanmaya başlamıştır. Ancak, 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında yazarlar tarafından taşra konusu ile ilgili az da olsa bir temas kurulmuştur. Bununla beraber, Ahmed Mithat Efendi'nin “Bir Gerçek Hikâye” ve Nabizade Nazım'ın *Karabibik* adlı hikâyeleri ile taşraya bir yöneliş başlattıkları kabul edilebilir. Bu bağlamda, Özgül'ün taşra ve köy ile ilgili tespitini zikretmekte fayda vardır:

Söz konusu olan XIX. asrın Osmanlısı ise, İstanbul dışında kalan bir iki şanslı vilayet hariç, "taşra"nın tamamının köy nitelikleri taşıdığı rahatlıkla düşünülebilir. 1930'lu yıllara kadar herhangi bir Anadolu şehrini, 1950'li yıllara kadar herhangi bir Anadolu kasabasını anlatan romanların da köy romanı sayılabileceğini iddia etmek mümkün. Yalnız günümüz için bu manada "köy romanı" köy'ün romanı demektir. "Kasaba romanı" diye bir kavramın doğmasından korka korka, kasabayı anlatan romanların da 1960 sonrasında belir(ginleş)tiğini hatırlatalım. (Özgül, 1998, s. 281)

Milli Edebiyat döneminde ise, Türkiye'de sosyal, ekonomik ve kültürel değişimler yaşanmıştır. Bu değişimlerin etkisiyle, özellikle yazarlar tarafından taşradaki insanların yaşamları, sosyal ve ekonomik sorunları ve mücadeleleri detaylı bir şekilde işlenmeye başlamıştır. Bu çerçevede, Necip Tosun şöyle bir açıklama getirmiştir:

Kasaba öykümüzün en verimli mekânlarından biridir. Özellikle taşralık bağlamında yoğun tartışmalara kaynaklık etmiştir. Taşralık; kimine göre, dünyaya açılmama, kendi kendine yeterlilik ve karşı dünyadan habersiz, sınırlı, ufku dar bir hayatı tanımlarken, kimine göre de büyük şehrin pisliğine bulaşmamış, korunmuş, bozulmamış, özüne sadık bir kitleyi simgeler. (2011, s. 263).

Bir başka deyişle, taşraya has tek bir durum değil, birkaç durum ve işlev vardır. Bunlar yazarın nasıl kullandığına bağlı kalarak yazardan yazara farklı değişiklikler görülebilir. Karay'ın hikâyelerinde de bunları sıklıkla farklı işlevleriyle görmenin mümkün olduğu ifade edilebilir.

Karay, tarafsız, gerçekçi ve politize olmamış bir ‘kasaba hikâyecisi’ olma niteliği ile taşra bölgelerinde yaşayan insanların gerçek yaşamlarını ele alarak duygusal ve psikolojik durumlarını yansıtmıştır. Karay, “Anadolu’daki sürgün yıllarının bir ürünü olan *Memleket Hikâyeleri* adlı kitabında kendisine bir kasaba hikâyecisi dedittecek kadar,

Anadolu kasabaları ve kasaba hayatıyla ilgili görüntüler çizer.” (Gözütok, 2007, s. 75). Bununla beraber, Karay, taşra insanının sosyo-kültürel ve ekonomik yaşantısını ele alan bir yazar olarak öne çıkmaktadır. Karay'ın hikâyeleri, gündelik vakalar etrafında şekillenmekte ve toplumsal çarpıklıklarla birlikte bürokrasideki yozlaşmayı da ele almaktadır. Ramazan Övüt (2019), tarafından yapılan çalışmada da belirtildiği gibi, yazarın hikâyelerinde taşranın fiziki tasvirleri, ahlaki ve değerleri, taşralıların tipleri ve duygusal durumları gibi unsurların eserin algılanmasında önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Bu nedenle, Karay'ın hikâyeleri, toplumsal eleştiri ve yerel kültürü yansıtırma açısından değerli bir kaynaktır ve edebî analizlerde ayrıntılı bir şekilde incelenebilir.

Karay'ın Hikâyelerinde Taşra Kronotopu

Karay, hikâyelerinin kurgusal zeminini oluşturmak adına taşra kronotopundan faydalanmış ve gündelik hayattan kesitler sunarak zaman-uzamsal noktaları belirgin bir şekilde kullanmıştır. Yazarın kullandığı taşralar, genel olarak Anadolu'nun kasabaları ve köylerindedir. *Memleket Hikâyeleri* adlı kitabının birçok hikâyesinde Anadolu geniş mekân olarak kendini apaçık bir şekilde gösterir. Bu hikâyelerde taşra kronotopu, Ankara'nın, Çorum'un bir kasabasında veya adı zikredilmeyen bir ilinin köyünde karşımıza çıkarken, *Gurbet Hikâyeleri* adlı kitabında ise taşra kronotopu, Filistin'in bir kasabasında, Lübnan'ın bir köyünde veya farklı olarak Halep'in ya da Hadramut'un çöllerinde karşımıza çıkmaktadır.

Karay'ın hikâyelerinde taşranın zeminini oluşturan ilk ve en önemli unsur coğrafyaya dair detaylardır. Hikâyelerin başlangıcında genellikle, taşranın coğrafi özellikleri, dünyadan uzaklığı, tenhaliği, sert iklimi, dağlık arazisi, dereleri ve ovaları hakkında bilgi verilir. Bu açılışlar, okuyucunun hikâyenin geçtiği yerin fiziki çevresine aşina olmasını sağlar. Dolayısıyla, bu bilgiler hikâyelerin başında okuyucuya tanıtılarak taşra hayatının çoğu zaman renksiz dünyasına açılan bir kapı oluşturur. İlk önce, hikâyelerde oldukça sık rastlanabilen bu durumu saptamak gereklidir.

Karay'ın “Yatık Emine” adlı hikâyesindeki başkahramanı Emine fahişelik yaptığından ve il merkezinde art arda olayların çıkmasına sebep olmasından dolayı Anadolu'nun ortasında Ankara'ya bağlı ama ismini zikredilmeyen Haymana Ovası ortasında bir kasabaya gönderilir ve karanlık bir yolculuğa çıkar:

Burası Ankara'ya iki gün öte, ana yollardan aykırı küçük bir kasabaydı. İki gün bitmez tükenmez yokuşlar çıkılarak bin zahmetle takatsiz ve ezilmiş bir halde geldiği halde orada oturulacak bir kahve, yatacak bir han bulunmaz; şu çıplak kuru memlekete varmak için neden bu kadar yollar aşmış zahmetler çekildiğini insan bir türlü anlamazdı. Soğuk, barınılmaz bir kış; susuz, dayanılmaz bir yazı vardı. (Karay, 2019, s. 8)

İfade edilebilir ki, Emine'nin gönderildiği muhafazakâr kasaba, şehre uzak olması nedeniyle, bir gizem içindedir. Kasabanın çevresindeki fiziksel şartlar, karanlık bir atmosfer oluşturarak okuyucuyu kasabanın sırrını merak etmeye yönlendirir. Bu olumsuz tasvirler, hikâyenin devamında Emine'nin de etkilendiği bir atmosfer yaratır.

Benzer bir tasarruf “Boz Eşek” adlı hikâyenin girişinde de bulunur. Şehir merkezinden oldukça uzak, ücra kasabadan ayrı kalan bir köy tasvir edilir. Bu köy, dış dünyadan izole edilmiş ve sanki zamanın dışında kalmış gibidir. Yazar, okuyucuya köyün تنها atmosferini hissettirmek için köyü şöyle betimlemiştir:

İki derenin birleştiği bu bataklık, çukur, sıtmal araziye çeltiklerden kalkan kokulu, ağır bir duman yayılıyor; gövdeleri yarılmış, yanmış, beş on yaşlı, cansız söğüt arkasında güneş; bulanık bir ışık uzatarak arkların durgun sularını yer yer parlatıyordu. (Karay, 2019, s. 102)

Görüldüğü gibi, yazar, köyün atmosferik özelliklerini anlatmak için okuyucunun zihninde canlandırabileceği detaylar kullanır. Hikâyenin ilerleyen bölümlerinde ise, köyün ıssızlığı, ulaşımın zorluğu, havası ve köye giden gelen insan sayısının azlığı gibi unsurların sıklıkla vurgulanması, yazarın köyde yalıtılmış bir atmosfer yaratma amacına hizmet etmektedir. Bu unsurlar, okuyucunun köyün ücra ve izole bir yer olduğu algısını pekiştirerek, hikâyenin karanlık atmosferini belirleyen önemli unsurlar arasında yer almaktadır.

“Çıban” adlı hikâyede olayların geçtiği yer, diğer hikâyelerden muhtelif olarak Anadolu değil, Arabistan taşrasıdır. Ancak buradaki taşra kronotopu işlevi gören kasaba veya köy değil, merkezden uzak olan Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı bulunan Yemen'in Hadramut sınırındadır. Bu sınırın kötü tablosu oraya gönderilen asker tarafından şu şekilde çizilmiştir:

Koca kumsalların ortasına, sanki yer azmış, arsa pahalıymış gibi onar katlı alçı evler kurmuşlar. Bir nevi bembeyaz, fağfur apartmanlar... Balkonları, terasları, cumbaları ile sipsivri, göz kamaştırıcı, baş döndürücü eğreti sinema kuleleri! (Karay, 2009, s. 66)

Kronotopun özelliklerini tam olarak kavramak için, başka bir anlatı unsuruyla birleşmesi gerekmektedir. Bu nedenle, kronotopun hikâyelerdeki karakterlerle birleşmesi, anlatının bütünlüğünü sağlamak için son derece önemlidir. Bu birleşme, okuyucunun kronotopu ve karakterleri birlikte değerlendirmesine ve hikâyenin atmosferini tam olarak anlamasına yardımcı olmaktadır. Zaman, mekân ve karakter arasındaki ilişki birbirinden ayrılamaz olduğundan, mekânsız zaman, zamansız mekân olamaz ve hareket eden bir karakter olmadan ikisi de olamaz. Bu anlamda mekân, sadece alan, arazi ve iklim gibi ayırt edici fiziksel veya doğal özelliklerden ibaret değildir, kişinin bir mekân ile kurduğu ilişki, anlam ve aidiyet bağlamı olmalıdır. Böylece mekânı kendisiyle ilişkilendirir ve kendisini oraya bağlar.

Karay'ın hikâyelerinde mekân, insanların duygu ve düşüncelerini açık ve etkileyici bir şekilde yansıtmakta ve onların davranışlarını etkilemektedir. Bu açıdan kasabalar ve köyler açık bir mekân olarak görünse de hikâyelerde kapalı ve sınırlı mekânlarla birleşerek karakterlerin sosyal ve psikolojik durumlarını vurgulamaktadır. Ayrıca, mekânın değişimi veya değiştirilmesi, karakterlerin değişimine ve gelişimine neden olmaktadır. Özellikle, mekânın karakterler üzerindeki etkisi, onların duygusal ve düşünsel dünyasını belirlemektedir. Kasaba hayatının, insan üzerindeki etkisi ve dünyayla bağlantısı Demir'in ifadeleriyle açıklanabilir:

Kasaba bir açık/dış mekân olmasına rağmen edebî hikâyelerde neredeyse çok geniş bir ev gibi yani iç mekânmış gibi anlatılabilmektedir. Bunda kasabanın, içinde yaşayanların tesiriyle organik bir bütün oluşturmasının etkisi büyüktür. Yani kasaba kavramı çoğu zaman, hem maddi hem de manevi anlamda öylesine homojendir ki parçalarını göz ardı edip onu bir bütün olarak algılamak zor olmaz. Kasaba, bu bütünlükle birlikte aynı zamanda kendisi dışında kalan dünyayla fazla bağlantı kurmayan, kendi şartlarını belirlemiş, bu bakımdan kendi içine kapalı bir yapı olarak da algılanmaktadır. Dış dünyadan bağımsız bir görüntü çizmesi çoklukla da bunu gerçekleştirebilmesi kasabanın kendi yaşam kurallarını belirlemesini getirmiştir. (Demir, 2009)

Karay'ın hikâyelerinde, taşra insanların hikâyesinin henüz başında tanıtılması teknik bir özellik olarak görülür. Karakterlerin doğum veya yaşam yerleri olarak taşrayı seçen Karay, bu kişilerin taşra hayatına ve kültürüne olan bağlılıklarını öne çıkarır. Bu açılışlar, hikâyesinin ana karakterlerinin taşrayla olan bağlarını ve taşranın karakterler üzerindeki etkilerini vurgular. Bu etkiler, olumlu ya da olumsuz olabilir, ancak her iki durumda da taşranın karakterlerin hayatındaki önemi belirginleştirilir. Karay, okuyucuların hikâyeye odaklanmalarını sağlamak ve karakterlerin taşra ile olan bağlarına dikkat çekmek için başlangıçları bu yönde tasarlamıştır.

“Yatık Emine” adlı hikâyedeki tasvir edilen kasabada, bir karanlık gölge altında yatıyormuş gibi görüldüğü ve rüzgârın üfürüp esen sesleri, yaprakların kıvıldağan hareketi, bahçelerdeki çiçeklerin solgunluğu, her şeyin umutsuzluk ve karanlık hissi verdiği görülür. Burada yaşayan erkeklerin yüzlerinde aynı ifadeler yer alır. Kadınların yüz ifadelerinde de duygusal olarak soğukluk ve ilgisizlik belirgin bir şekilde göze çarpar:

Bütün ömürlerini sonuç vermeyen davalar arkasında büyük ümitlerle koşa didişe geçirip sonunda umduklarını bulamadan yıkılıp ölen adamlar gibi buraya tırmananlar da hiç kuşkusuz arayıp beklediklerini bulamamaktan ileri gelme bir kederle düşüp kalmışlardı. (...) Kadınlar ise taş gibi hissiz, kütük kadar hareketsiz ve donuktular; fakat hepsinin de ne kadar gürbüz, ne dinç ve sağlam vücutları vardı... (Karay, 2019, s. 8-9)

Denilebilir ki, bu kasaba, bir yerde kaybolan insanların hikâyesi gibidir. Erkeklerin yüzlerindeki ifadeler, kasabada yaşanan kaybolma hissini etkisiyle oluşmuş gibi görünür. Kadınlarınsı ise, kasabanın atmosferindeki gizemli ve ürkütücü havayı yansıtır.

“Boz Eşek” adlı hikâyede ise kasabalıların çok cahil ve dünyadan habersiz oldukları karşımıza çıkar. Bunun yanı sıra, kasabanın iyi âdetleri ve değerleri, kasaba sakinlerinin davranışlarını ve düşüncelerini etkileyerek hayatlarını nasıl sürdüreceklarını belirler.

Gelenlerin gürültüsü üzerine kapılardan tek tük yüzler uzandı. Ahırlarda inekler böğürdü. Hüsmen bağılıyor; "Neredesiniz be, hele çıkın, misafir geldi!" diye haber veriyordu. Şimdi ellerindeki yanar çıralarla her taraftan beyaz bez donlu birçok insan çıkıyor, duman ve ışıktan bir çevre içinde, karanlık köşelere aydınlıklar dağıtarak, gübre yığınlarında menevişler koşturarak şaşkın şaşkın misafir odasına geliyorlardı. (Karay, 2019, s. 103-104)

Görüldüğü üzere, insanların olumsuz mekânlarla ilişkisi, fiziksel ve sosyal çevreleriyle kötü bir etkileşim içinde olmalarına neden olur. Fakat bütün bunlara rağmen kasabaya özgü iyi âdetlerin, kasabalıların davranışları üzerinde hâlâ etkisi vardır. Bu insanlar, kasabaya gelen yabancılara kapılarını açarak evlerinde ağırlamak için her türlü çabayı göstererek misafirperverlik âdetini belirlerler.

Bahtin “Yazar bizi fikirlerinin doğruluğuna inandırmak ve propagandasını yapmak amacıyla fikirlerini, teorik veya etik (politik, toplumsal) geçerliliklerinin bakış açısından doğrudan doğruya kahramanın ağzından aktarıyor da olabilir elbette; ama bu durumda, kahramanla estetik olarak üreten bir ilişki kurma ilkesine dayanan bir ilişki ile ilgilenmemek” gerektiğini vurgulamaktadır. Başka bir ifadeyle, buradaki gerçekleşmiş olan şey “bir fikrin doğruluğunun geçerli kılınması ve kanıtlanmasından ziyade, anlamın varoluştaki vücut bulması, cisimleşmesi olarak adlandırdığımız şeydir.” (2005, s. 23). Bu bağlamda Karay’ın hikâyelerinde taşrayı mekânla cisimleştirdiği, zamanla imgeleştirdiği görülmektedir. Taşranın her türlü tasvirinde, insanların üzerinde bıraktığı etkiler, örf ve adetleri ile birlikte, anlatım toplumsal ve gerçekçi bir bakış açısını yansıtmaktadır.

Tasvirler, anlatımı durduran ve hızını sınırlayan zamansal bir harekettir. Hikâyelerde tasvirlerin ortaya çıkışı, anlatımın kronolojik düzeninin kesintiye uğradığını ya da hızının sınırlandığını haber verir. Anlatıcı, bir durumun ya da bir olayın görüntüsünü yansıtarak onu fiziksel görüntüsünden edebî bir görüntüye dönüştürerek olayları anlatmaktan betimlemeye geçmesiyle ortaya çıkan zamanın duraklaması, hikâyenin zamanından bağımsız bir zaman dilimi oluşturur. Yazarların, taşra kronotopunda betimlemeleri benzetme için sıklıkla yararlandıkları görülür. Bu bağlamda Bahtin, yazarların taşra kronotopu kullanırken, hikâyenin gerçek zamanı değil, yardımcı veya takviye zamanı olarak kullandıklarını vurgulamaktadır:

“... döngüsel olmayan diğer zamansal sahnelerle birlikte dokunabilecek veya sırf o tür sahneleri çeşitlendirmek üzere kullanılacak bir zamandır; enerji ve olayla daha fazla yüklü sahneler için tezat oluşturan bir artalan işlevi görür genellikle.” (2020, s. 301).

Karay'ın "Yatır" adlı hikâyesindeki tasvirler zamanın duraklatılmasına örnek teşkil eder. Hikâye başlar başlamaz hemen kasaba halkı, kışın gelecek soğuk ve açlığa karşı kendilerini hazırlamak için çok çalıştıkları, özellikle sonbahara kadar kilerleri yiyeceklerle, odunlukları odunla doldurmak için ellerinden geleni yaptıkları görülür. Tarım işlerinin sona ermesi, bahçelerin boşaltılması ve ürünlerin hasat edilmesi ile birlikte bu mevsimin gelişi yavaşlatılır.

Yenecek ve yakacak ne lazımsa Eylül içinde hazırlamak, soğuk aylara kaygısız bir zihin, rahat bir yürekle girmek memleketin âdetiydi. "Etlik" dedikleri bu iş kırk gün sürer, kırk gün kasabada peri, dev masallarındaki şehzade düğünlerini hatıra getiren bir hazırlıktır giderdi. (...) odalarında hindi doldurup birbirlerine ziyafetler çekerek kendi âlemlerinde kaygısız yaşarlar, hudutlarından ötesini düşünmezlerdi. (Karay, 2019, s. 110-111)

Anlaşılabilir ki, bu süreç, insanlar için zorlu ve yorucudur ancak sonunda kışın huzurlu ve rahat bir şekilde geçirilebilmesini sağlar. Bu sessizlik içinde, kasabalıların hayatları tamamen durma noktasına gelir. Halk, mevsimlerin dalgalanmalarının gündellediği şartların ritmine ayak uydurarak kendilerini bir etkinlik içinde olmaya hazırladıkları ifade edilebilir. Dolayısıyla, hikâyede Bahtin'in açıkladığı türden bir zamansallığın var olduğu ve burada döngüsel zamanı oluşturan unsurun hikâyedeki mevsimlerin dönüşümü ile sağlandığı görülebilir.

Bakhtin'in makalesindeki "Romadaki Pastoral Kronotop" başlıklı IX. bölümde, Pastoral matrislerin taşra anlatısına nasıl etki ettiği hakkındaki düşüncelerini şöyle dile getirmiştir. İdil yaşamda, "insan hayatının doğayla bağlantısı ve ritimlerinin birliği ile doğanın olguları ve insan yaşamının olayları için ortak dil arasında sıkı bir bağlantı vardır. Bu ortak dil, insanlar ve doğa arasındaki ilişkinin derinliğine ve bütünlüğüne işaret etmektedir." Taşra romanında ise, idilde olduğu gibi, "zaman sınırları yumuşar ve insan hayatının ritmi doğanın ritmiyle uyumlu hale gelir. Bu temel üzerine, taşra romanında yaşam tarzı değişkenlik gösterir ve kişisel anılar temel olaylara dönüşür." (1981, s. 229).

Bu ifadelerden hareketle, Karay'ın hikâyelerine bakıldığında insan ve doğanın tasvirleri arasındaki etkileşimi görülebilir. Örneğin, "Yılda Bir"de hikâyenin girişinde olay örgüsüne bir zemin oluşturmak mahiyetinde açık mekân olarak köyün uzaktan görüntüsü ve kapalı mekân olarak gösterilen su değirmenin tasvirleri kullanılmıştır. Betimlemeler, hikâyenin asıl olaylarından uzaklaştıran unsurlardandır. Bu unsurların zaman kullanımı, metinde kuvvetlendirici bir etki oluşturduğu gibi, zamansal sahnelerin çeşitlendirilmesi işlevini de üstlenir. Bu sayede metnin akıcılığı artar ve okuyucu, zaman-mekân ilişkisinde bir tutarlılık hissi edinir:

Burası köylerden hayli içeride bir su değirmeniydi. Güneş sırtın arkasındaki boşluğa gömülünce sular kararır; yalnız yüksek kavakların dumanlı tepelerinde yapraklar birer renkli fener gibi bir müddet aydınlık kalırdı. Sonra onlar da söner;

bu dar, rutubetli yer; bir hamam gibi en ufak sesi genişleten, büyültten bir kabiliyetle, sabaha kadar yatağından taşan derenin şakırtısını dinlerdi. (Karay, 2019, s. 131)

Bahtin taşra kronotopunun işlevlerinden bahsederken kasabalardaki zamanın nasıl ilerlediği, günlerin nasıl geçtiği ve genel olarak yaşamın döngüler içinde nasıl döndüğünü şu şekilde açıklar:

“Zaman burada, ilerlemekte olan hiçbir tarihsel devinim barındırmaz; bunun yerine dar devirlerle ilerler: günün, haftanın, ayın, bir kişinin yaşamının devri. Bir gün bir gündür yalnızca, bir yıl bir yıldır -bir yaşam bir yaşamdır. Her gün durmadan, aynı etkinlikler döngüsü yinelenir, aynı konuşma konuları, aynı sözcükler vb.” (2020, s. 301).

Bahtin’in açıkladığı gibi Karay’ın hikâyelerinde kasaba hayatı bir döngü içinde dolaştırılarak verilir. İnsanların zaman içinde yaptıkları işlerin, günlük rutinlerin ve sosyal etkinliklerin bir silsilesi olarak ifade edilir. Sabahın ilk ışıklarıyla birlikte uyanan karakterler, işe gitmek için sokaklara dalarlar. Öğle vakti gelince, kasaba canlanır ve esnaflar dükkanlarını açarlar. Akşam vakti ise, aileler yemeğini yapar ve arkadaşlar sohbet ederler. Gece yarısına doğru ise, kasaba yavaş yavaş sessizleşir ve uykuya dalar. Denilebilir ki, taşralıların her gün deneyimledikleri vakitler, gün içindeki vakitlerin tekrar eden bir şablonudur ve yaşadıkları bir gün diğerinin aynısıdır.

“Şeftali Bahçeleri”nde sıcak günlerde işsizlerin kasabayı terk etmeleri ve kasabanın sakinliği anlatılarak betimlenmiştir:

Her tarafa taşkın bir şeftali rayihasının dolup sindiği durgun sıcak günlerde işsizler takım takım kasabadan inerler, ırmakta yıkandıktan sonra gelip gölgeli çimenlerde yatarlardı. (...) Memleketi kaplayan tembelliği, durgunluğu havsalası almıyordu. ‘Bu uyuşukluk, bu kayıtsızlık ne?’ diye kendi kendine soruyor, cevabını bulamıyordu. (Karay, 2019, s. 38-40).

Burada küçük kasabanın durağanlığının ve sessizliğinin insanı bunaltmış ruh hali görülebilir. Gürbilek’in *Yer Değiştiren Gölge* adlı kitabında, “taşra sıkıntısı” kavramını şöyle açıklar: “Yalnızca mekâna ilişkin bir anlam yüklemeyen, yalnızca köyü ya da kasabayı kastetmeden; onları da ama onların da ötesinde, yaşanabilecek bir deneyimi; bir dışta kalma, bir daralma, bir evde kalma deneyimi böyle yaşanmış hayatları ifade etmek içindir” (2010, s. 55). Bahtin’in de “Bu tip bir zamanda insanlar yer, içer, uyur, karıları, metresleri (sıradan ilişkileri) olur, küçük entrikalar çevirir, dükkanlarında veya bürolarında oturur, kâğıt oynar, dedikodu yaparlar” (2020, s. 301) şeklindeki ifadeleriyle aynı kanıda olduğu söylenebilir. Buradan hareketle, Karay’ın hikâyelerindeki kasabalıların tam olarak bu hastalığa kapıldıkları ifade edilebilir.

“Koca Öküz” adlı hikâyede Bahtin’in bahsettiği kasabalıların “küçük entrikalar çevirmesine” ve “dedikodu yaparak” vakit geçirmesine yönelik nitelermeler vardır. Burada kasabalıların dükkanlarda oturup dedikodu yaptığı, ardından Hacı Mustafa’nın her

yıl olduğu gibi pazara gidip yedek hayvan aldığı ve burada sanki kendisine has olan etkinliğini yenilemiş gibi şu şekilde sunulmuştur:

Köylüler lakırdıyı kesip gözlerini hep yola diktiklerinden şimdi gelenlerin ayak sesleri duyuluyordu. Ortada yayvan, geniş, kocaman bir gölge vardı. Bu, galiba, bir öküzdü; iki tarafında birer adam yürüyordu. Birden anladılar: Hacı Mustafa ağa pazardan, her seneki gibi yedek hayvan almış, oğlu ile beraber önlerine katmış, getiriyorlardı. Onun âdetiydi. (Karay, 2019, s. 50).

Bilindiği üzere, köylerde insanlar genel olarak birbirini tanımaktadır; bu da köyün içe dönük yaşamını gösteren bir başka boyuttur. Burada da köylüler birbirlerini tanıdıkları için kendi aralarında bu dedikodu olaylarına sık sık rastlanabilir. Hikâyenin devamında yine de köyün kahvesinde oturanların dedikodu yaptıklarına şahit oluyoruz. Buna benzer başka bir örnek “Hakkı Sükût” adlı hikâyede gözlemlenebilir. Burada dedikodu olayları mahallenin ihtiyaçları tarafından yapıldığı görülür:

“Aslında bu mesele biraz da etraftan duyulmuş, koza ayıran mahalle ihtiyaçları birbirlerine bunu fisıldamışlardı.” (Karay, 2019, s. 142).

Yazar, hikâyelerinin arka planını oluşturmak için zaman-uzamsal noktaları kullanarak gündelik hayatın kesitlerinden yararlandığı açıkça görülebilir. Örneğin, “Vehbi Efendi'nin Şüphesi” adlı hikâyede her gün aynı işleri yaparak günleri birbirine benzer şekilde yaşayan Vehbi Efendi, kısır bir döngüye girerek hayatının tekdüze ve monoton hale geldiği görülür:

“Akşam, kaleminden çıkınca, doğruca Tabakhane semtindeki evine gelir, erken yatar, erken kalkıp yeniden aynı yollardan dairesine dönerdi. Ömrünün günlerini böyle, daire ile evinin arasında, değişiksiz, pürüzsüz bir makara gibi sağlamak, tüketmek onu memnun ediyordu.” (Karay, 2019, s. 59).

Bu gibi durumlarda, insanlar işlerinde, günlük rutinlerinde sıkılabilirler ve hayatlarındaki mutluluğu, memnuniyeti azaltabilirken Vehbi Efendi'nin zamanın ağır temposundan faydalanarak sıradan hayatını yaşamaya devam eder. Onun gibi de “Komşu Namusu”nda kayıt memuru olarak dairede görev yapan Mümtaz Efendi'nin ve “Bir Taarruz”da Boğaziçi'nin Anadolu kıyısının boş bir köyünde yaşayan Hayrullah Efendi'nin günlerinde yapmaya âdet ettiği eylemlerden hariç hiçbir şey yapmazlar. Burada üç karakterde sanki huzuru buldukları, bu döngüden bir memnuniyet duydukları ifade edilir ve günlük rutinleri karakterlerin gününde kendini belli eder.

“Küs Ömer”de Çorum'un bir kasabasında Ömer ile evli Zehra'nın her sabah belli bir noktanın etrafında dönüp duran bir hayatı bulunur. Bu hikâyede Zehra'nın sabah etkinlikleri şu ifadeyle belirlenmiştir:

“Sabah olunca, kocasının evinde de Zehra'nın ilk işi, önlerine bol yem verdikten sonra kapıyı açıp kazları dışarıya, sokağa salıvermek olurdu.” (Karay, 2019, s. 95).

Bu örneklerde görüldüğü üzere, burada anlatılan hikâyenin kurgusuyla hiçbir alakası yoktur fakat bu etkinliklerin devam etmesi zamanın durağanlığının belirleyicisidir. Bu bağlamda Demir'in şu açıklamasını hatırlamakta fayda vardır:

Kurguda vakalardan çok durumlara ve etkinliklere yer verilir. Zamanın durağanlığını belirleyen önemli hususlardan birisi de bu etkinliklerin hemen hemen aynı biçimlerde ve sürelerde tekrar ediliyor oluşudur. Bu dairesel ilerleme insanı tekrar başladığı noktaya geri getirdiği için birey zamanın kolaylıkla ilerlemediği, kendisinin de sürekli aynı noktada kaldığı hissine kapılmaktadır, çünkü hareketlerde, olay örgüsünde bir devamlılık yoktur. Bunun yerine yaşanan tekrarlar vardır. Bakhtin'in deyişiyle mekânı da kasvetli ve sıkıcı hâle getiren zamanın bu durumudur. Yani zaman ve mekân birbirleri üzerinde belirleyici rol oynarlar. Onun çizdiği bu çerçeve sadece romanlarda değil hikâyelerde de kendisini gösterir. (Demir, 2009).

Bahtin'in taşra kronotopunda hiçbir olayın olmadığını, sadece kendilerini her zaman tekrar eden etkinliklerin bulunduğunu, taşralılar da tekrar ettikleri hareketler ile zamanın akışı içerisinde yaşadıklarını ve genel olarak bu zamanın ilerlemediğini belirtmesinin ardından taşra kronotopunda kendini gösteren açık alanlardan söz etmiştir:

“Bu zamanın belirtileri basit, işlenmemiş, maddidir; özgül yerlerin, mahallerin gündelik ayrıntılarıyla, kasabanın tuhaf ama hoş küçük evleri ve odalarıyla, sessiz sokaklar, toz ve sineklerle, köy kahvesiyle, bilardo salonuyla vb. kaynaşır.” (2020, s. 301)

Karay'ın hikâyelerinde taşra kronotopu olarak kendini gösteren açık alanlar cadde, sokak ve mahallelerdir. Hikâyelerde sokak ve mahalle kültürü önemli bir rol oynayarak orada neler olup bittiği ve insanlar arasındaki ilişkileri incelenmeye özen gösterilmiştir. Hikâyelerin arka fonunu oluşturarak taşra kronotopunda farklı bir fonksiyon olarak kendini belli etmektedir.

“Sarı Bal”da kasabanın arka sokaklarının bakımsız ve pis olduğundan, bu çevredeki sefil insanların yaptıkları eylemlerden bahsederek mahalleden bir resim sunularak sefalet içerisinde ele alınırken: “Burası kasabanın dışarısında, elekçilerin oturduğu alçak damlı, dar sokaklı, pis, ışsız bir mahalle idi...” (Karay, 2019, s. 69) bunun aksine, “Şaka”da mahallenin sessiz sokakları ile bilardo salonundan ve meyhaneden çıkan sesleri ile kaynaşarak sokakta gündelik hayatının nasıl aktığı anlatılmıştır:

“Tokuşan bilardo yuvarlaklarının evvela kuru, sonra gırtlılı sesleri kadeh sıkırtılarıyla birleşerek sokağın uğultusunda tiz, sert akisler yapıyor, çığırkanlık ediyordu.” (Karay, 2019, s. 81)

Burada görüldüğü gibi, mekânda aynı anda birçok hareket olmasına rağmen asla ilerlemeyen zamanı fark etmek de mümkündür. Yine de aynı hikâyede mahalle ve sokak betimlemelerini bulmak mümkündür. Fakat bu örnekteki sokaklar Servet Efendi'nin sadece yaşadığı ya da her gün gelip geçtiği yer olarak değil, sokaklara ait olma duygusu

hissettiği görülebilir. Bir başka deyişle, bu sokaklar ve mahallenin dışında kendini huzursuz hissedeceği anlaşılabilir. Burada dükkânların önünde yığılmış balıklar, pişirilen yemeklerden çıkan sesler ve pis denizden çıkıp nefeslere sızan pis kokular kaotik bir tablo çizerken mahallesinden çıkmayan Servet Efendi'nin bu yerden huzursuz değil, memnun olduğu ifade edilmiştir.

“Hülle”de Şam'da bir kasabanın mahallelerinin iç içe girdiği, sokakların dolanarak gittiği ve her tarafın birbirine benzediği dile getirilmiştir. Buradaki birbirine benzeyen her şeyin sokak ile kaynaşması mahallenin tablosunu simgelenmiştir:

Atlı araba devrinde kasaba yapılı dar mahallelere, akşam üstleri, hava durgunsa koyu bir köy kokusu sinerdi. (...) Şam'ın bu iç mahalleleri ve yılankavi sokakları o kadar birbirlerine benzer, öyle ayırt edilmez şeylerdir ki... Her kapı, her cumba, her yalak, her binek taşı; bütün çeşmeler, mescitler, türbeler diğerlerinin eşidir. (Karay, 2009, s. 84).

Son olarak ise “Kuvvete Karşı”da Amerika Sefareti alt kademedekiler vapuruna mensup dokuz gemicinin her pazar gününde eğlenmek amacıyla İstanbul'a gelip mahallelerin sokaklarında gece vaktinden sabaha kadar dolaşarak gezdiklerinden bahsedilir:

“Her pazar gecesi, ceplerini dolduran İngiliz liralarını Tarlabası'nın karanlık sokaklarıyla Tokatlıyan'ın buğulu camları arkasında dağıtırlar, ta sabaha karşı sandık sepet birbiri üstüne dolarak murdar kira arabalarıyla Fındıklı'ya, rıhtıma inerlerdi.” (Karay, 2019, s. 151)

Buradaki sokaklar ışıktan yoksun ve zifiri karanlık içinde kalmış gibi gözükrken hikâyedeki karakterlere hoşça vakit geçirtmesi sebebiyle tezat oluşturmaktadır. Hareketli ve gürültülü sokakların havanın durgunluğuyla birleşmesi mahallenin görüntüsünü oluşturmaktadır.

Taşra kronotopunda, genel olarak ve özellikle açık alanlarda, zamanın yavaş ilerlemesi, coğrafi bölgenin sınırlı olanaklarına ve yavaş gelişimine işaret eder. Bu durum, Karay'ın hikâyelerinde zamanın geçişinin yavaşlatılması veya gerçek zamanla uyumsuzluklar yaratır. Entrika, gerilim veya dönüşümün olmaması da, taşra yaşamının rutin, monoton ve olayların sınırlı olması nedeniyle doğal bir sonuçtur.

İfade edilebilir ki, Karay'ın hikâyelerinde insanların doğa ile iç içe olduğu, doğanın döngüsellliği ve ritminin insan hayatına yansıdığı sıklıkla görülür. Özellikle Anadolu'da geçen hikâyelerinde, doğanın mevsimleri, yağmur ve güneşin etkisi gibi doğal unsurların insan hayatı ile nasıl bütünleştiği vurgulanır. Gündelik hayatın olaylarının tematik önemi ise hikâyelerde oldukça belirgin bir şekilde işlenir. Burada sıradan hayatın olayları, insanların iç dünyasını, karakterlerin ilişkilerini, zaaflarını ve güçlü yönlerini yansıtır. Karay, gündelik hayatta yaşanan sıradan olayların insan hayatının en önemli yönlerini yansıtabileceği fikrini hikâyelerinde sıklıkla ele alır. Zamansal matrislerin Karay'ın hikâyelerine katkısı da oldukça önemlidir. Hikâyelerde zamanın

nasıl geçtiğine dair bir düzen sağlanarak okuyucunun olayları daha iyi anlaması sağlanır. Karay'ın hikâyelerinde zaman zaman geriye dönüşler, bir olayın farklı karakterler tarafından anlatımı gibi teknikler kullanılır. Bu sayede okuyucu, hikâyedeki olayların nasıl geliştiğini daha iyi anlar ve karakterlerin davranışlarını daha iyi yorumlayabilir.

SONUÇ

Bahtin, edebî metinlerde taşranın kullanılmasıyla bu mekânın insanlar üzerindeki etkilerini belirlemede önemli bir rol oynadığını vurgulamaktadır. Ona göre, taşra, insanlar üzerindeki duygusal, düşüncese ve davranışsal değişikliklere yol açmaktadır. Bu nedenle Bahtin, taşranın edebî metinlerde kronotopik bir yapıya sahip olduğunu belirtmektedir. Bir başka deyişle, zaman ve mekân boyutları edebî metinlerde birbirine bağlanarak taşranın insanlar üzerindeki etkilerini daha iyi anlamamızı sağlamaktadır. Bu çalışmada, Bahtin'in edebiyat dünyasına kattığı kronotop kavramı genel hatlarıyla açıklanmış, ardından taşra kronotopuna dair bilgiler verilmiştir. Daha sonra, Karay'ın hikâyelerinde yer alan taşra mekânlardan yapılan seçmelerle, bu mekânların hikâyeler açısından kronotop değerleri tespit edilmeye çalışılarak çeşitli bulgulara ulaşılmıştır.

Karay, hikâyelerinin başlangıcında, zamansal-uzamsal ilişkileri ima eden açık kelimeler kullanır. Bu zemin, taşra kronotopunu barındıran hikâyelerin zaman-uzamsal değerlerinin net bir şekilde ifade edilmesini sağlar. Karay, taşra hikâyelerinin büyük bir bölümünde ilk önce zaman ve mekân unsurlarını anlatır, ardından bu iki unsurun hikâyenin taşra insanları ile ilişkilendirilmesine başvurur. Bununla birlikte, hikâyelerdeki taşra kronotopu, genellikle sınırlı bir zaman aralığı içinde ve günlük işlerin anlatımı için arka plan görevi gören, ancak olay örgüsüne müdahale etmeyen ikinci bir zaman katmanı olarak ortaya çıkar. Dolayısıyla, taşranın hareketsizliği, zamanı yavaşlatarak hikâye kişilerinin günlük hayatın monotonluğuyla karşı karşıya kalmalarına sebep olur. Bunun sonucu olarak, taşralılar zaman ve mekânın etkisi altında daha gerçekçi bir şekilde tasvir edilebilmiştir. Bu teknik, okuyucuların taşra hayatını daha iyi hayal etmelerine ve anlamalarına yardımcı olmuştur.

Yazarın “Boz Eşek” adlı hikâyesinde, köyün çevresindeki fiziksel şartları ve karanlık atmosferi gibi detaylar daha öne çıkar fakat “Yatık Emine” adlı hikâyesinde Kasabanın fiziki ve atmosferik özellikleri daha belirgindir. Bunun yanı sıra, incelemede belirlendiği üzere, betimlemeler, hikâyenin asıl olaylarından uzaklaştıran unsurlardandır. Yazarın “Yatır” adlı hikâyesindeki betimlemeler, bu işlevi yerine getirirken, “Yıldı Bir” adlı hikâyesindeki betimlemeler zamanın duraklatılması ve asıl olaylardan uzaklaşmanın ideal bir örneğidir. Buna ilaveten, “Komşu Namusu”, “Bir Taarruz” ve “Küs Ömer” gibi hikâyelerde taşranın günlük hayatından kesitler ve taşralıların günlük rutinleri net bir şekilde sergilenirken, “Vehbi Efendi'nin Şüphesi” adlı hikâyede hayatın kesitleri ve günlük etkinlikleri de apaçık bir şekilde görülür. Bu etkinliklerin devam etmesi de zamanın durağanlığının belirleyicisidir.

Bahtin'in taşra kronotopu ile alakalı açıkladığı bütün işlevleri Karay'ın hemen hemen bütün hikâyelerinde çok sık bir şekilde işlendiği ifade edilebilir. Taşra kronotopu, Karay'ın hikâyelerinin geneline yayılarak kasabalar, köyler, çöller, caddeler, dükkanlar, kahveler, sokaklar ve mahallelerde açıkça kendini göstermektedir. Bu bakımdan da Karay'ın hikâyeleri, Rus eleştirmen Bahtin'in zaman-mekân birlikteliği kronotop yaklaşımıyla okunabilecek bir nitelik taşıdığı görülmüştür.

Kaynaklar

- Bachelard, G. (2014). *Uzamanın poetikası*. (Alp, Tümertekin Çev.). İthaki Yayınları.
- Bahtin, M.(2005). *Sanat ve rorumluluk*, (Cem, Soydemir Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Bahtin, M. (2020). *Karnavaldan romana* (4. Baskı). (Cem, Soydemir Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Bakhtin, M.I (1981). *Discourse in the Novel. In: The Dialogic Imagination: four essays* (Caryl, Emerson and Michael, Holquist Çev.). University of Texas Press.
- Demir, A. (2009). Türk hikâyesinde mekân (Tez No. 240824) [Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Gökşen, E.(2020). Tanpınar'ın Beş Şehir'ine Foucault'nun heterotopyası üzerinden bakmak. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, (33), 143-159.
- Gözütok, T. K. (2007). Refik Halit'ten cumhuriyet dönemi hikâyecilerine (1919-1940) Kasaba Olgusu. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 73-93.
- Gürbilek, N. (2010). *Yer değiştiren gölge* (3. Baskı). Metis Yayınları.
- Karay, R. H. (2009). *Gurbet hikâyeleri*. İnkılâp Kitabevi.
- Karay, R. H. (2019). *Memleket hikâyeleri*. İnkılâp Kitabevi.
- Konak, A. (2021). Mikhail Bakhtin'in kronotop kavramı bağlamında kalandar Soğuşu (2015) Film. *SineFilozofi Dergisi*, 6(12), 1143-1160.
- Narlı, M. (2007). *Şiir ve Mekân*. Hece Yayınları.
- Övüt, R. (2019). Refik Halit Karay'ın "Memleket Hikâyeleri"nde taşra. *Yeni Türk Edebiyatı: Hakemli Altı Aylık İnceleme Dergisi*, 0(19), 41 - 53.
- Özgül, M. K. (1998). İlk köy romanımız Türkmen Kızı (mı?). *Folkloristik: Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı*, Türkiye Diyanet Vakfı Matbaası, 280-291.
- Tekin, M. (2006). *Roman sanatı 1 (Romanın Unsurları)* (5. Baskı). Ötüken Yayınları.
- Tosun, N. (2011) *Modern öykü kuramı*. Hece Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (2005). Yayımlar. *Türkçe sözlük (10. baskı, s. 1251)*.
- Yoca, B. (2019). Edebiyatta ve sinematografik uyarlamalarda Orhan Kemal karakterlerinin kronotopik yapısı (Tez No. 551036) [Doktora tezi, Çukurova Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

Etik Kurul İzni

Bu çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir. Yaşayan hiçbir canlı (insan ve hayvan) üzerinde araştırma yapılmamıştır. Makale edebiyat sahasına aittir.

Çatışma Beyanı

Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile makale yazarları arasında mali çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.

Destek ve Teşekkür

Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.
